

לחוברת יובל ב'

החוברת החדשה שאנחנו מגישים לקוראינו אמורה הייתה להופיע בשלהי קייץ תשנ"א. לצערנו נתקלנו בכמה מכשולים ומעצורים ששיבשו את תכנוניתנו. החוברת הנוכחית היא אות לחידוש עבודתנו. חוברת משולשת היא ובכמותה מעין פיצוי להפסקה הארוכה. כמו-כן אנחנו אומרים לקיים בעתיד הקרוב הבטחתנו להוציא אנתולוגיה של מבחר מסות, מחקרים, מאמרים ורשימות בכל מקצועות ספרותנו, שבאו ב"בצרון" כמשך יובל שנים ושלא נתפרסמו בספר. בתכנוניתנו גם מפתח-עניינים לכל הכרכים מראשית הופעתם של הירחון והרבעון ועד היום.

תודתנו נתונה לקוראינו ותומכינו שסייעו עימנו עד עתה ושיסייעו בביצוע מפעלינו להבא.

אצ"ג - משורר שחזה את השואה

המאמרים המופיעים ב"בצרון" "מדברים בעדם". הבחירה היא מובן מאליו של הקורא. עינו נמשכת למאמרים שמדברים אל ליבו, אך עתים יש רצון להצביע על מאמר שמופיע בגלל העניין המיוחד שבנושא שראוי להשומת-לב יתרה. כזה הוא מאמרו-מחקרו של ר"ד שלום לינדנברג בחוברת על תקפת ורשה ביצירתו של אורי צבי גרינברג - "פזורה אכסטריטוריאליה וידיש - ארץ-ישראל ועברית, פולמוס אצ"ג וחבריו-יריביו".

פולמוס זה מנקודת-מבט היסטורית אינו מזגבל לדעותיו של משורר גדול בישראל, אלא לזרמים ולכיוונים שרווחו בקרב רוב מניינה של היהדות בארצות אירופה בין שתי מלחמות העולם. בימים שיהודים לא מעטים, בפרט נוער יחודי, נתפסו לאידיאלים "אוניברסליים" וראו בטוציאליזם, וחלקם גם במשטר הקומוניסטי ברוסיה, פתרון למדוי האנושות, והאמינו שאף תשועת עם-ישראל תלויה ב"תיקון העולם". בהגשמת האידיאלים האלה, היה אצ"ג מעין יוצא-דופן בתוך חבורת המשוררים בידיש, בנשאו את עיניו למזרזג לא"י, שקומץ חלוצים עמלו להחיותה, אותה ואת העם ורוחו.

מה שחשוב ביותר להדגיש הוא, שאצ"ג היה בין בני-העליה המעטים

בימי התקווה והאמונה באחוות עמים, בניצחון הסוציאליזם, או הקומוניזם, שניחש את השואה המאיימת על היהודים בארצות אירופה.

אצ"ג פירסם את נבואתו השחורה בראשית 1924, "כי יתכן שייקומו נוצרי אירופה וערכו מסכה-הג לצלב ולשמים שלהם" ומיליונים יהודים ישמדו מתחת השמים.

הניחשים המחרדיים של אצ"ג, כפי שציין ש.ל. גזפרסמו ברשימה בשם "במודד", בשבועון "הדואר" בפטיס "מתחת לקו". הוא הוסיף על אזהרותיו בחברות "סדן" בתרפ"ד-תרפ"ה, שהוציא בארץ-ישראל מיד כשהגיע אליה, ובסך-הכל היו לו כמה מאות קוראים.

קולו, כקול נביאי ישראל לפנים, היה קול קורא במדבר. אפשר היה לחשוב שלקח השואה ידריך את מחשבתנו, יכוון את מעשינו וייצור מול הסכנות בימינו מודוס של אחדות במקום הפולמוסיות, לזוט השפתיים בכל כלל התקשורת, והתכתשותן של מפלגות בארץ.

שורות אלה ערוכות יום לפני הבחירות בישראל. האם יגיד העם הפעם את דברו הנאמן המפוקח והאחראי?

פרס כבוד על שם ביאליק - לגבריאל פרייל

פרס הכבוד על שם ביאליק שהוענק השנה לגבריאל פרייל על כלל יצירתו הוא גמול על תרומתו הפיוטית לספרותנו והכרה בערכה ומקומה בשירה העברית בימינו.

כבר בשיריו הראשונים עורר ג.פ. תשומת-לבם של קוראים מבחינים בחדושם, ועם פרסום ספרו הראשון "נוף שמש וכפור" לפני מ"ח שנה, כשמונה שנים לאחר הופעתו של שירו הראשון, וכה הספר בפרס ל. למד. אף חבריו המשוררים באמריקה, מהם שהיה קרוב להם ברוח ובמזג, באופיו הפיוטי וביקות, ומהם ממשיכי מסורת השירה של תקופת

התחייה - כולם התייחסו יחס של הכרה והוקרה למשורר הצעיר ולשירתו. הם הכירו בייחודו ולא ראו את השתחררותו מ"קישוטי" השיר המקובלים - החרח והמיקצב והמיבנים והתבניות הפיוטיים שרווחו בשירה מאז ומעולם - טעם לפגם.

ואמנם הנוסח הפיוטי של ג.פ. שונה מהשירה המסורתית, והוא עומד בעינו ללא סטיות מרובות מאז ועד היום. השיר של פ. מגובש ומרוכז, אך הדמיון הוא מופלג ופורה. שירת ה"אני" של המשורר מתרקמת מסביב לעובדות חיים, מקרים ומצבים של יום ויום וקשורים בזמן ובנוף. אלא שג.פ. מפשיטם מפשרם, מפשטות ממשיותם, בחריפות דימוי, השאלה וציור. לשון הצבעים של המשורר היא עשירת גוונים. הצבע הוא התבלין המעמיד את השיר, את האווירה למצב-הנפש. השיר... "הוא תפילה מקדשת, צבעיה כפרפר" ו"ברחוב עוברת כמיחה חומה", הכחול מעורר רגשות חגיגיים - "משהו חוגג בי חג כחול פעמוני" ו"אהבה מכחילה בצליל מצרטי".

שירו של ג.פ. עומד בסימן של "בשלות מהורהרת". נופי המקום והאדם מוארים באור דימויים ותיאורים, המקשרים הסתכלויות והתרשמויות קרובות ורחוקות של מצבים ודמויות מההווה ומהעבר - מחזות ילדות בליטה, ציורי וודסטוק ומיין בארה"ב וארץ-ישראל חוויה, טרם ביקורו בה.

המשורר רגיש לגבי הזמן וקצבו. רבים משיריו הוקדשו לתחליות של השנה, והם סיכומים של זמן חולף וניחושים להבא, כאילו קצב חייו וגורלו, כגורל עמו, והעולם כולו, תלויים בקצב הזמן ושיטפם.

שרשים לו למשורר המגיעים לא רק לסבו, רבי יהושע יוסף שכתב חידושי תורה ומאמרים ב"המליץ", אלא עד אברהם אבינו ולפניו ("אני זקן מאברהם אבינו וכוכביו") דרך חכמים ומשוררים בימי הביניים ודורות מאוחרים: הרמב"ם, יהודה הלוי ובני מולדתו ליטה - המספר אברהם מאפו והמשורר מיכ"ל, שנכרך ביחד עם קיטס "בן ארץ אנגליה", ואין ספק שיותר משמץ הרומנטיות של משוררי מופת אלה נדבקה במשורר המודרני, יחד עם ההשפעה של השלישיה, שג.פ. מכיר ומודה בהשפעתם המכריעה המאוחרת: פוגל, פומרנץ ולנסקי. אולם שוב אין ספק ששלישיה אחרת נגעה בכנפי שירתו של ג.פ. והפעימתה: ביאליק, טשרניחובסקי ושניאור. לאחרון הקדיש רשימה אפותיאוזית בראשית דרכו של ג.פ. בשירה והפליג בתיאור סגולות יצירתו (ב"ניב", ירחון סופרים צעירים באמריקה, גיליון כסלו תרצ"ח). בשיריו חכמו-אידיליים, שאמנם אינם מרובים, עם השיח החזי ונצנצי ההומור, יש משהו מתכונות האידיליה של טשרניחובסקי, וכבר אמר מבקר ידוע, שמרד בהשפעה, אף היא השפעה...

רעננות שירתו של גבריאל פרייל וכח חידושיה לא פגו. בשיר "ממני לשנת אלפיים" הוא "שר" את חידלונו ומשלים עמו... אך אנו קוראיו נאחל לו שלא רק יגיע לשנת האלפיים וליצור בה, כי אם גם עוד שנים רבות וברכות.

פרופ' משה דייוויס - רב הפעלים

עם משה דייוויס בן השבעים וחמש נפגשתי לאורזונה אשתקד ואת קולו שמעתי בטלפון לפני שבועות מספר, אך בדמיוני הוא מצטייר כצעיר בן עשרים, כפי שהכרתיו לראשונה, במייסד תנועת הנוער העברי בניו-יורק, ורוח החיה בה.

ראשית עסקנותו הציבורית המוצלחת היתה ארגון הנוער העברי, רובו מסיימי או תלמידי בתי המדרש למורים שהיו קיימים אז במטרופולין. חוגי נוער עברי נתארגנו אז

ב"ערי השדה" - בבוסטון, פילדלפיה, שיקגו ועוד. דייוויס ידע להכניס את הנוער הזה בעול של מפעלי תרבות, שכללו תיאטרון, מקהלה, חוגי ספרות ועוד, והאציל מרוחו הפעילה וכשרון המעשה והביצוע שלו על חבריו.

ארגון הנוער העברי היה צעד ראשון בפעולותיו הענפות בשדה החינוך, התרבות והמחקר. לאחר שהכשיר את עצמו הכשרה אקדמית בבית המדרש לרבנים מיסודו של שכיר והאוניברסיטה העברית בירושלים, צעד בטוחות לקראת הגשמת יעדיו. מ.ד. מיזג את המדרש והמעשה, והיה אחד ממגשרי גשרים בין ישראל לאמריקה, והתפוצות בכלל, גשרי חינוך ותרבות, מדע היהדות ומחקרה. במפעליו לא ידע סייגים וגדרים, כל מפעל גרד אחריו מפעל אחר. כדיקן בית המדרש לרבנים בראשותו של פרופ' פינקלשטיין, היה בין מייסדי מתנה "מסד", ומחנות "רמה" ותכנית הרדיו המפורסמת, "נר תמיד", כשהוא שוקד בעת ובעונה אחת על ביצור מפעלי התנועה העברית ומוסדותיה.

הנאמנות לעברית, ההתערות בה, וראייתו את מדינת ישראל כ"מרכז החיים הרוחניים והתרבותיים של האומה", הניעה את מ.ד. לעלות לארץ בתשי"ח, כשהזמינה אותו האוניברסיטה העברית בירושלים ללמד תולדות ישראל באמריקה. עשרים שנה קודם לכן העניקה לו תואר שלישי על חיבורו שכתב בעברית: "יהדות אמריקה בהתפתחותה", תולדות האסכולה ההיסטורית במאה התשע עשרה".

משה דייוויס לא יכול היה להסתפק בהוראה בלבד. הוא הקים בתוך מסגרת האוניברסיטה "מכון ליהדות בת זמננו". שעמד בראשו. פעולתו של המכון הסתעפה והקיפה חקר היהדות לנושאים, כולל הציונות והשואה. כן גם תכנן וביצע לאחר שפרש מהוראה, מפעל אקדמי חדש - מרכז להוראת

ישראל באוניברסיטות בעולם. כדרכו עיבד תכנית מפורטת, ופיתח מסגרות ארגוניות להפצת לימודי היהדות במספר גדול של אוניברסיטות בעולם.

המכון והחוג לידיעת עם ישראל בתפוצות המקיים ישיבותיו-הרצאותיו בבית הנשיא בירושלים שיתף חוקרים וחכמים מהארץ ומח"ל. כמעט שאין נושא הנוגע למצבם הכלכלי, החברתי והתרבותי של היהודים בתפוצות שלא נידון עליו בפרסומיו הרבים של המכון והחוג. כמו-כן נתפרסמו כרכים גדולים וחומר רב על-ידי המפעל המסונף למכון "אמריקה וארץ הקודש" - הקשרים בין העדות הנוצריות בארצ"ב וא"י ופעולותיהן בה ולמענה.

משה דייוויס מתמיד בתכניותיו בפעולותיו הציבוריות-האקדמיות על אף "מיחושיו" ושהיותיו בבתי-חולים. באספות ובישיבות הרבות שהוא משתתף בהן כראש המדברים, מתגלה אותו משה שידעתי בנעורינו - רענן-רוח ושופע אמונה וביטחון. ההומור הטוב מסייע לו לפלס דרך ללב שומעי דבריו והנשאים בעול מפעליו, משלנו ומאומות העולם. הומור זה מבעבע גם ברשימותיו האוטוביוגרפיות המופיעות בגיליון זה של "בצרון", על ביקורו בפולין ולימודיו באוניברסיטה העברית בימים שעיצבו את רוחו של מ.ד. הצעיר, השנים הגורליות בחיי ישראל ערב השואה.

כה יוסיף וכה יתרום חתן היובל מעשיותיו ופרי רוחו לאורך ימים ושנים!

אחרי 500 שנה

מבחינת ערכו ומשמעותו ההיסטוריים של גילוי אמריקה בשנת רנ"ב, הרי שאלת מוצאו ולאומיותו של קולומבוס היא אקדמית בלבד. על-ידי גילוי את הארץ החדשה פתח שערי רווחה ופדות לכל העממים הנרדפים ובכללם לעמנו הגולה והנרדף.

היהודים לא היו הראשונים שהגיעו לחופי הארץ החדשה - גולי יהודי ספרד המגורשים בשנת מסע קולומבוס לתור ארץ חדשה ל"הודו" תרו אף הם לארצות חדשות ביבשת הישנה למצוא בהן מנוחה, ולכל הפוזות רווחה ומנית. הישוב היהודי בצפונה של אמריקה התחיל כעבור ק"ן שנים לאור גילוייה. מעטים הצאצאים איתנו כיום מהמתישבים היהודים במאות השבע-עשרה והשמונה עשרה, שרובם היו מגולי ספרד ופורטוגל, רובם ככולם נבלעו באוכלוסייה הכללית. ההתבוללות עשתה את שלה. וכן גם פגיעה הסמיעה במתישבים היהודים בגרמניה במאה הי"ט. יהדות ארצ"ב, קנדה ודרום-אמריקה קמה והתפתחה כגוף ציבורי - דתי - לאומי - חברתי בעיקר על ידי גלי המהגרים שנהרו לארץ החדשה ברבע האחרון של המאה הי"ט ואילך.

התמורה הדמוגרפית

לפני כמאה ועשר שנה כתב ופירסם 'הארי שבתורת' המשוררים העברים בתקופת ההשכלה ברוסיה, י.ל. גורדון, את שירו 'אחותי רחמה'. השיר שנכתב אחרי הפוגרומים ברוסיה, 'הסופות בנגב', בראשית שנות השמונים למאה שעברה, משקף את התדהמה של המשכילים ואכזבתם המרה מן האדיאלים שטיפחו בימי השילטון ה'ליברלי', של אלכסנדר השני ומן התקווה להשתלב בחברה הכללית כאזרחים בעלי זכויות שוות.

רק כעשרים שנה לפני כן פרסם יל'ג את שירו 'הקיצה עמי', שהיה מעין הצהרה פיוטית של אמונה עזה ששנאת ישראל תיעלם ושעמי אירופה, ובתוכם העם הרוסי, יאמרו ליהודי: 'אחינו אתה' ואין הוא צריך אלא לאמץ את נימוסי ארץ מולדתו... עתה הגיעו הפרעות את המשורר לראות בהגירת היהודים לאמריקה פתרון לבעית מצבם הנואש ברוסיה. יל'ג הודהה אמנם עם רעיון שיבת ציון, אך כרואה נבוחות קרא ל'אחותו רחמה':

קומי נלכהו במקום אור הדופש

זרח על כל בשר, יאיר כל נפש...

כלומר, לארה"ב, שתשמש 'מלון אזרחים' עד שיערה רוח ממרום ('עד יחמול עלינו אבינו') כי לצערו, לעת-עתה,

...קה בית אם אהבת

לא אוכל להביאך בטח לשבת...

מאז הגה יל'ג רעיון ההגירה לאמריקה, שנחרו אליה המוני בית-ישראל מבלי להכיר את המשורר ושירו, נשתנה מצבו הגיאוגרפי והדמוגרפי של עמנו בעולם במידה שלא חזו המשורר ומנהיגיו באותם הימים. ברבע האחרון של המאה הי"ט - ריכוזם של שני שלישים מאוכלוסי ישראל בתבל כולה באמריקה ובמדינת ישראל - שני המרכזים שנוצרו במאת השנים האחרונות.

ההיסטוריה היהודית יודעת על יצירתם, פריחתם ושקיעתם של מרכזים יהודים בעולם: בבל, אלכסנדריה של מצרים, צפון-אפריקה, ספרד, ובחמש מאות השנים האחרונות - בארצות אירופה, ובעיקר התיכונית והמזרחית. בכל מקום עוצבה דמות היהדות - צורותיה, תכניה ותרבותה לפי אקלימן החברתי - מדיני - רוחני של הארצות שבהן נקלטו היהודים ושהן גדלו והתפתחו. השפעת הסיביבה חדרה, אם במעט או בדרכה, גם כשהיהודים התבדלו, אם מרצון, או מחמת אונס, משכניהם, אורחי הארץ. לא הרי יהדות בבל כחברתה באלכסנדריה, וזו של ספרד - כיהדות מזרח אירופה, אם כי ערכים, ערכי דת

ולאום, משותפים להם.

זיקת גומלין

אף יהדות אמריקה, שקלטה קיבוצי ישראל שונים באורחות חיים ורוח, דפוסי החיים שלה - האירגונים המיסדרים ומוסדות הציבור, הזינוך והתרבות, נוצרו ברובם, בכמותם ובאיכותם, על-ידי יהודי מזרח אירופה, יוצאי הערים והעיירות בעיקר של רוסיה-פולין. ואלה, הורישו, לכל הפחות חלק מהם, את הזיקה לערכי דת וקשרי לאום לדורות שגדלו על אדמת אמריקה.

אין ספק שלערכי דת כח חיוני יותר לשמר את הקשר והזכרה היהודית מצורות היהדות החילוניות, אם של הגזרה היידישיסטית לגוניה הסוציאליסטית והלאומיים, ואם של העברית, שלא היתה לה אחיזה ממשית בחינוך היהודי והיא הסתמכה על מסורת ישראל. המכנה המשותף כמעט של כל הזרמים ביהדות אמריקה הוא ההזדהות עם מדינת ישראל, הכל לפי הכיוונים המפלגתיים והלאומיים-דתיים. זיקת-גומלין כאן: יהדות אמריקה מעניקה סיוע חמרי ומדיני ובמידה מועטת - כח-אדם, ומדינת ישראל על אף פילוגיה ופיצוליה - סיעה-מגמה-זרעיון, היא משענת לאומית וסמל חי של עם החי על אדמתו ובעל הגדרה הזכרה מדינית של עמי תבל.

קשה לשוות בדמיוננו קלסתר פניה של יהדות אמריקה ללא מדינת ישראל ולהפך. וכן יש גם הרבה מן הצפון אשר לעתידה של יהדות ארצה-ב. סכנת ההתבוללות, נישואי-תערובת והתנכרות ליהדות של חלק ניכר מהדור הצעיר - עלולים לדלל את שורותיה. הקשרים עם מדינת ישראל, קשרי אחוזה, רוח ותרבות, עשויים לחשפיע השפעה ברוכה, שחיי יצירה יהודית עברית מקורית תיתכן רק בארץ שיתגרת בלשונה וברוח מסורת תרבותה, אך אפילו קשרים חזקים אלה לא יספיקו לקיימה קיום מתמיד. לדת עדיין תפקיד חיוני, אולם בתי-הכנסת בלבד, ואפילו בתי-הספר הקיימים, אינם מספיקים. רק הזינוך עברי לאומי דתי רחב-אופקים, שיקף את רוב ילדי ישראל באמריקה, הוא תנאי הכרחי לביצור מעמדה היהודי ולביטוח עתידה.

ת.ל.